

Hevesi Tímea Mária

SZTE Juhász Gyula Pedagógusképző Kar

ORCID:0000-0002-2727-8200

Találkozás a szimbólumokkal – segítő jelenlétük a mindennapokban

Absztrakt

Gondolkodásunkra, döntéseink meghozatalára sok esetben – kiszámíthatatlan módon – hatással van a tudatalattink is. A tudatalattink egy rejtettebb, mélyebb szint, mely a jelenségek összefüggéseit is tartalmazza. A szimbólumok egyrésztől többretegű jelentéstartalmukból adódóan kapcsolódnak a tudatalattihoz, másrésztől megjelennek a mindennapjaink valóságában, így a szimbólumok hidat képeznek a tudatalatti és a látható valóság között. Tanulmányunkban olyan szimbólumokat vizsgálunk, melyekkel gyakran találkozunk a mindennapjainkban. Elemezzük azon jelentéstartalmaikat, melyeknek a tudatosításával a szimbólumok „üzeneteit” kognitív szintre hozva, könnyebben értelmezhetővé válhat a jelentésük. Ezáltal a szimbólumok elgondolkodtató, többretegű jelentéstartalma a mindennapjaink történéseihez kapcsolódva lehetőséget ad arra, hogy ezen történéseket mélyebben, összefüggésekben is jobban megérthessük.

Kulcsszavak: szimbólumok, tudatosítás, segítség

Abstract

Encountering symbols – their helpful presence in everyday life

In many cases, our subconscious mind has an unpredictable influence on our thinking and decision-making. Our subconscious is a more hidden, deeper level, which also contains the context of phenomena. On the one hand, symbols are linked to the subconscious through their multiple meanings. On the other hand, symbols appear in the reality of our everyday life, so that they form a bridge between the unconscious and the visible reality. In our study we look at symbols that we often encounter in our everyday lives. We analyse the "messages" of the symbols, we interpret these messages at a cognitive level, and the symbols become more meaningful to us. In this way, the thought-provoking, multi-layered meanings of the symbols, linked to the events of our everyday lives, give us the opportunity to understand these events in a deeper, more contextual way.

Keywords: symbols, awareness, help

„Tudom, lesznek művészek (és ebben áll életem reménye), akik »fogyó életük növekvő lázában« igyekeznek majd akár évmilliókra szóló nyomot hagyni, anyagban, jelrendszerben. Tartósan, cáfolhatatlanul, az utánuk, vagy máshonnan jövő értelmes lények számára. Jelet hagyni, hogy voltunk és elbuktunk, de lényünkben és e jelekben a magyarázat.”

(Kondor 1987: 98, idézi Újvári 2015: 7)

Bevezetés

A szimbólumok körülvesznek bennünket, sokszor nem is tudatosul bennünk a jelenlétük, jelentésük. Mindig üzennek valamit, amit sok esetben csak tudat alatt érzékelünk. Hatnak ránk

és befolyásolják az életünket. Vajon lehetne-e tudatosabbá tenni a jelentésüket? A szimbólumok többrétegű jelentéstartalma kapcsolható-e mindennapjaink történéseihez?

Tanulmányunkban olyan szimbólumokat vizsgálunk, melyekkel gyakran találkozunk a mindennapjainkban. Elemezzük azon jelentéstartalmaikat, melyeknek a tudatosításával a szimbólumok „üzeneteit” kognitív szintre hozva könnyebben értelmezhetővé válhat a jelentésük. Ezáltal a szimbólumok elgondolkodtató, többrétegű jelentéstartalma a mindennapjaink történéseihez kapcsolódva lehetőséget ad arra, hogy ezen történéseket mélyebben, összefüggéseiben is jobban megérthessük.

Kutatásunkban a hazai szimbólumkutatók számára alapmunkának tartott Pál József, Újvári Edit és munkatársai (2001) által szerkesztett *Szimbólumtár* című műben használt, az analitikus pszichológiában definiált szimbólumfogalmat vesszük alapul. Ez a fogalom meghatározás az emberiség közös, kollektív tudattalanjából származó, tehát eleve interkulturális szimbólumokat tételez fel. Újvári megfogalmazásában a szimbólum (*σύμβολον*) görög eredetű szó, melynek jelentése: melléállítás, összevetés, egybeesés, ráismerési jel. Ez egy olyan jel, mely lehetővé teszi a felismerést: valami kettévágott, de összeilleszthető tárgy, melynek egy-egy felét más-más személy őrizte (Újvári 2001: 3). Tanulmányunkban a szimbólumok jelentéseit szeretnénk kapcsolatba hozni, összeilleszteni a mindennapok történéseivel.

A tudatalatti és a szimbólumok

Sok esetben – a pszichológus Hódi Sándor szerint – nem szavakban gondolkodunk, hanem a tudatalattink hat ránk, mely kiszámíthatatlan módon tud beavatkozni gondolkodásunkba, döntéseinkbe. A mindennapok valósága mögött van egy rejtettebb, mélyebb szint, mely a jelenségek összefüggéseit tartalmazza (Hódi 2010: 267).

A pszichoanalitikus iskolákhoz tartozó kutatók és több szimbólumkutató (Újvári 2001; Spineto 2003; Tánczos 2007) véli úgy, hogy a szimbólum és az általa szimbolizált dolog között „természetes kötődés” feltételezhető, ami azt jelenti, hogy a szimbólumokhoz „természetes” módon kötődik a jelentésük. Szerintük a szimbólumok döntő többsége – a rá jellemző valamennyi kulturális változatossága – ellenére hordozhat magában általánosan érvényes, egységes jegyeket is (Hevesi 2022). Carl Gustav Jung (1875–1961) elmélete alapozta meg a „természetes kötődés” feltételezését, nála ezt a szimbólum és az archetípus/archetipikus szavak összekapcsolása tükrözi. Jung (2011) az archetípus fogalmát a kollektív tudattalanban természetes módon jelen lévő képek megnevezésére vezeti be.

Szimbólumok körülöttünk

A szimbólumok vizsgálatával több tudományterület kutatói is foglalkoznak. A meseterapeuta Boldizsár Ildikó (2023) megvizsgálta, hogy a mesékben kik/mik segítenek a mesehősöknek. Terápiás munkájában a mesékből szerzett ismereteket, tanulságokat adaptálja a kliensei aktuális élethelyzetére, megkeresve és tudatosítva azokat a mesei elemeket, szimbólumokat, melyek segíthetnek a problémás élethelyzetek megoldásában (Boldizsár 2010). A segítő szimbólumok felismerésével, üzenetük tudatosításával élethelyzetünk aktuális nehézségeinek a megoldásában is segíthetnek a szimbólumok. A mesetudományon kívül leggyakrabban a vallástörténet, szemiotika, művészettörténet, néprajz, politikatudomány, pedagógia, irodalomtudomány, történettudomány vizsgálja és értelmezi a környezetünkben megtalálható szimbólumokat. A továbbiakban néhány olyan szimbólumot sorolunk fel, amelyek/akik mindennapjaink leggyakoribb „szereplői”.

Emberi segítők

Az úton eligazító segítők a vénséges öregasszonyok, akik az ősök tudását adják át az őket felkereső fiatalabb generációk tagjainak. Az erdei és más anyókák, a szerzetesek, az atyai jó barátok pedig olyan személyek, akikben az első pillanattól kezdve megbízunk. Erkölcsei segítségéből, lelkiismeretből segítők a szolgák (korunkban például a beosztottak), akik ha látják, hogy valami nincs rendben, akkor feltárnak olyan körülményeket, melyeket a hős nem vett észre. A barátok, bajtársak olyan segítők, ahol a barát és a hős között a szeretet és a hűség a kapcsolat alapja. A barát önmagát képes a háttérbe szorítani, vagy akár feláldozni azért, hogy segítse a

hósti célja elérésében. A családtagok (szülők, nagyszülők, testvérek, gyerekek) gyakori segítői a főhősnek (például a lánytestvér megváltja madarakká változott fiútestvéreit). A csapattag segítőtársak egy-egy rendkívüli képességükkel segítenek (például Messzelátó). A rehabilitáló segítők (vadász, halász, kertész) azok, akik életmentő fontosságúak (a vadász kimentti Piroskát és a nagymamát a farkas gyomrából). A lelki, szellemi vezetők azon segítők, akik hosszú távú kapcsolatban vannak a hőssel és figyelemmel kísérik a változását, fejlődését (Boldizsár 2023).

Állati jelek

A pszichoterapeuta Peter A. Levine (2017) szerint az állatok mintát adnak számunkra abban, hogy milyen módon lehetünk egészségesek és életerősek, ők az egyensúlyban lévő természetet szemléltető tanítóink. A vadon élő állatokra jellemző, hogy új ingerekre gyorsan és jól reagálnak, s a fenyegető veszély elmúltával rugalmasan helyrebillenek a természetes egyensúlyukba (Levine 2017: 106). A környezetünkben lévő állatok megfigyelése mellett nagyon sok állatábrázolással is találkozunk a hétköznapi életben: a zenetörténetben, irodalmi művekben, tetoválásokon, címereken és céhjelvényeken, a temetőken, kódexekben, ikonokon és freskókon (Szirmai et al. 2018). Az *Állatszimbólumtár* egyik szerkesztője, Vígh Éva úgy véli, hogy az állatokról alkotott, tudományosan és rendszertanilag megalapozott ismereteink ellenére, a több évezredes hagyományban gyökerező meggyőződésünk és hiedelmeink tovább élnek, és a művészet-, az irodalom- és a művelődéstörténet szerves részét képezik, ami mindmáig alátámasztja az állatszimbolika létjogosultságát. A kötet szerzői szerint – akiknek egyike Újvári Edit – „az állatábrázolás mindig is tükröt tartott az ember elé; a különféle állatok szépsége vagy csúfsága, a nekik tulajdonított jószág vagy gonoszság, erő vagy gyengeség, s egy sor egyéb moralitáspár alapján, szimbolikus formában az ember gondolkodását, szenvedélyeit és erkölceit, az ember és ember közötti viszonyokat testesítette meg” (Vígh 2016: 7).

Növények

A növényábrázolások rendszeres elemei az emberi alkotásoknak (Újvári 2015). A fák, a virágok gyakori kifejezői a méltóságnak, a stabilitásnak, az erőnek és kitartásnak, illetve a szépségnek, a gyengeségnek és a gyengédségnek. A növények szimbolikája nagyon gazdag, és a sokféleségük az emberi lét legkülönbözőbb aspektusait szimbolizálhatják (pl.: borostyán – halhatatlanság, gránátalma – bőség, tölgyfa – az ég és föld közötti kapcsolattartás lehetősége) (Pál et al. 2001). Boldizsár (2023) művében jelzi, hogy a gyümölcsök, levelek, magok különböző módokon tudják segíteni a mesehősöket: gyógyítanak, megfiatalítanak, a fogantatásban segítenek, táplálékot adnak (Boldizsár 2023).

Zene, tánc

A zene emberi lélekre gyakorolt hatását számos szerző, művész megfogalmazta már. Yehudi Menuhin szerint a zene maga az emberi önkifejezés, amely a mi identitásunk; Illyés Gyula számára pedig a zene a lélek legmélyebb érzéseit fogalmazza meg (Pál et al. 2001: 419). A zenére, ritmusra történő ütemes mozgás az emberi kultúra egyik legősibb eleme. A tánc korunkban is több nép és vallás számára szakrális jelentőséggel bír (Pál et al. 2001: 372). A zenével, tánccal megjeleníthetők életesemények, érzések, gondolatok, ami által a legbelsőbb érzéseinket, vágyainkat megismerhetjük, és mindez segítséget adhat az önismerethez, a reális énképünk kialakításához.

Szövegek, irodalmi alkotások

A szimbólumoknak az irodalmi alkotásokban való jelenlétét vizsgálja Boda István Károly és Porkoláb Judit (2015). A szimbólum fogalmának különböző jelentéseit és jelentésárnyalatait vizsgálva arra jutottak, hogy bennük a szimbólum fogalma vagy egy fogalmi struktúrát, tartományt vagy (jelentés)síkot azonosít (mint például a matematikában); vagy (legalább) két, általában komplex és egymással szoros kapcsolatban álló fogalmi struktúrát, tartományt vagy (jelentés)síkot tételez fel (mint például az irodalomelméletben, művészettörténetben, pszichoanalízisben). Ez utóbbinál a jelentéssíkokat/fogalmi tartományokat a szimbólum által meghatározott fogalmi megfelel(tet)ések, vagy „analógiák” kapcsolják össze. A síkok közötti analógiáknak csak egy része világosan kifejezett (explicit), a többsége rejtett (implicit), és ezáltal egyes esetekben többértelmű (pl. homályos, titokzatos, sejtelmes) marad (Boda, Porkoláb

2015: 28). Urbanik Tímea (2022) *Prózaszilipek* című könyvében Mészöly Miklós prózáit vizsgálva kiemeli a mézőlyi gondolkodásmódban a „mögöttes” dimenzióját, mely gyakran a látzat mögötti lényeg, a valóság mögötti esszencia értelmében fogalmazódik meg (Urbanik 2022: 175).

A jelen és a jövő szimbólumai

A jelek és szimbólumok világában olyan újfajta kifejezési módok, rendszerek keletkeztek, melyek az emberek mindennapjaiban egyre nagyobb helyet foglalnak el. Az elektronikus levelezés, a közösségi oldalak mind gyakoribb használata által egyre elfogadottabbá válnak a praktikus rövidítések, hangulatjelek és egyéb egyértelműen értelmezhető szimbólumok (pl.: @, &, 😊, 😞). Mindezek azt eredményezhetik a jövőben, hogy az univerzálisan értelmezhető jelek és szimbólumok számának megnövekedése nemcsak elkerülhetetlen, hanem elengedhetetlen tartozékaivá is válnak a mindennapos kommunikációinknak (Percy 2018: 189).

„Varázstárgyak”, vizuális alkotások

Régóta kíséri az embert az az elképzelés, hogy egyes tárgyak „varázserővel” rendelkeznek. Újvári Edit (2015) szimbólumkutató a vizuális jelek értelmezéséről szóló, képekkel gazdagon illusztrált munkájában oltárképek, kódexek, építmények alakzatai és alaprajzai, festmények, könyvek illusztrációi, festett üvegablakok (pl. rózsablakok), fametszetek, fényképek, szobrok, reliefek, falfestmények, tetrádikus computus diagramok, sírfeliratok, ikonok, apszismozaikok, miniatúrák és egyéb vallási jelképek (pl. sámándob, szimbolikus ábrák, ereklyetartók) elemzéseit által hívja fel a szimbólumok többrétegűségére a figyelmet. Ezek a tárgyak, alkotások az emberi létezés értelméről gondolkodtatnak el.

A hatalom jelképei

A hatalom jelei megjelennek például térkonstrukciókban, a médiában, a művészetpolitikában, a zenetörténetben (Szirmai et al. 2016). A hatalom terei magába foglalják az infrastruktúrát; a hatalom akaratára, ideológiájára rimelő vizuális és auditív környezetet; az azon lévő építményeket; valamint az urbanisztikai értelemben vett városstereket (Tóth 2016: 253). Szicherle Patrik és Wessenauer Veszna szerint a politikusok a demokráciákban is tesznek kísérleteket az információs folyamatok irányításának átvételére, de a szerzőpáros meglátása szerint ennek a veszélynek különösen kitéttek a kelet- és közép-európai, volt szocialista államok (Szicherle, Wessenauer 2017: 8). T. Molnár Gizella (2016) úgy véli, hogy a hatalom és a politika a művészeteket (különösen az építészetet és a szobrászatot) gyakran használja legitimitása erősítésére. Illés Mária (2016) tanulmányában az európai zenetörténet különböző korszakaiban bemutatja azon zeneműveket, melyek az egyházi és a világi hatalom erejét, nagyságát voltak hivatottak megjeleníteni.

Összefoglalás

Tanulmányunkban olyan szimbólumokat vizsgáltunk, melyekkel a hétköznapi életünkben gyakran találkozhatunk. Hiszen emberek vesznek körül bennünket, otthonainkban gyakran élünk állatok és növények társaságában, mely utóbbiaknak a jelenlétét a természetben is megfigyelhetjük. A zene, a tánc, az olvasás, s az online felületeken, illetve a közösségi médián az ismerőseinkkel való kapcsolattartás a kikapcsolódásunknak a szerves részeit képezik. A vizuális alkotások, „varázstárgyak” az otthonaink, munkahelyünk, életterünk alkotóelemei, hiszen az épületek, szobrok, festmények, számunkra „ikonikus” tárgyak nélkül már el sem tudjuk képzelni az életünket. Mindezekre hat egy társadalmi, politikai rendszer, mely meghatározza, befolyásolja a mindennapjaink kereteit, gondolkodásunkat, tevékenységünket például az aktuális médiatartalmak, térkonstrukciók, művészeti irányzatok, stílusok, által.

Záró gondolatok

A szimbólumok többrétegű jelentéstartalma a mindennapjaink történéseihez kapcsolódva lehetőséget ad arra, hogy ezen történéseket mélyebben, összefüggéseiben is jobban megérthessük, ezáltal segítséget adhat egyes döntéseink meghozatalában. Az emberi támogatás felismerése; az állatok életerejének és kiegyensúlyozottságának példaértéke; a feltöltődés lehetőségei

a zene, tánc, olvasás és az emberi kapcsolatok ápolása által; a minket körülvevő tárgyak, információk jelentéseinek a tudatosítása elvezethet egy olyan életszemléletre, mely magába foglalja az élet komplexebb megértésének és megélésének a lehetőségét.

Újvári Edit munkáit gyakran idéztem tanulmányomban. Munkássága, kutatásai, könyvei jellemzően a szimbólumok világáról szólnak. A szimbólumokkal való foglalkozásom kezdeteitől már nagyon sokat segítettek nekem kutatásai. Jung szavaival szeretném megköszönni neki a szimbólumok területén kifejtett sokrétű munkásságát, mely gondolatban kifejezett törekvést jellemzőnek érzek tevékenységére: „Az a szándékom, hogy többet mondjak, mint amennyit valóban mondok, valamit, ami túlmutat rajtam” (Jung 1998: 101).

Irodalom

- Boda I. K., Porkoláb J. (2015). Interkulturális szimbólumok a versértelmezésben. Füst Milán: Egy tesszáliai költő az Erinniszekhez. *Alkalmazott Nyelvészeti Közlemények*, Miskolc, 10(1), 27–37.
- Boldizsár I. (2023). „Hogyan segítsék én terajtd?” *Segítő kapcsolatok a mesékben*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Boldizsár I. (2010). *Meseterápia. Mesék a gyógyításban és a mindennapokban*. Budapest: Magvető Kiadó.
- Hevesi T. M. (2022). Szimbólumok új köntösben: Az újraértelmezett szimbólumok pedagógiai hasznosíthatósága. In: Gombocz O., Juhász M. K., Mongyi N. (szerk.). *Pedagógiai változások – a változás pedagógiája IV*. Budapest: Pázmány Péter Katolikus Egyetem. 150–157.
- Hódi S. (2010). *Életpsychológia*. Zenta: Vajdasági Magyar Művelődési Intézet.
- Illés M. (2016). Éljen a király! A hatalom zenei jelei az európai zenetörténetben. In: Szirmai É., Tóth Sz., Újvári E. (szerk.). *A hatalom jelei, képei és terei*. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 23–34.
- Jung, C. G. (2011). *Az archetípusok és a kollektív tudattalan*. Budapest: Scolar Kiadó.
- Jung, C. G. (1998). Az analitikus pszichológia és a költői műalkotás. In: Bókay A., Erős F. (szerk.). *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*. Szöveggyűjtemény. Budapest: Filum Kiadó. 94–105.
- Levine, P. A., Frederick, A. (2017). *A tigris felébresztése. Hogyan dolgozhat fel a trauma?* Budapest: Ursus Libris.
- Pál J., Újvári E., Borus J., Ruttkey H. (2001). *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. Balassi Kiadó.
- Percy, J. (2018). *Szimbólumok. Egy egyetemes nyelv*. Budapest: Saxum Könyvkiadó.
- Spineto, N. (2003). *Szimbólumok az emberiség történetében*. Budapest: Officina '96 Kiadó.
- Szicherle P., Wessenauer V. (2017). *A média és a politika új viszonya Magyarországon*. Political Capital és Friedrich Ebert Stiftung Budapest. https://politicalcapital.hu/pc-admin/source/documents/FES_PC_A_media_es_a_politika_uj_kapcsolata%20_171004.pdf Utolsó letöltés: 2023. 07. 23.
- Szirmai É., Tóth Sz., Újvári E. (2016 szerk.). *A hatalom jelei, képei és terei*. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Szirmai É., Tóth Sz., Újvári E. (2018 szerk.). *Állati jelek, képek és terek I-II*. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- T. Molnár G. (2016). A hatalom reprezentációja Klebelsberg művészetpolitikájában. In: Szirmai É., Tóth Sz., Újvári E. (szerk.). *A hatalom jelei, képei és terei*. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 65–77.
- Tánczos V. (2007). *Szimbolikus formák a folklórban*. Pécs: Kairosz Kiadó.
- Tóth Sz. (2016). A hatalom városterei (I.). In: Szirmai É., Tóth Sz., Újvári E. (szerk.). *A hatalom jelei, képei és terei*. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó. 253–273.
- Urbanik T. (2022). *Prózaszilipek. Intratextualitás Mészöly Miklós prózájában*. Szeged: Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Újvári E. (2001). Szimbólumfelfogásunk. In: Pál J., Újvári E. (szerk.). *Szimbólumtár. Jelképek, motívumok, témák az egyetemes és a magyar kultúrából*. 5–11.
- Újvári E. (2015). „Jelet hagyni”. *Vizuális alkotások és rítusok szemiotikai elemzése*. Szeged: Szegedi Egyetemi Kiadó Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó.
- Vígh Éva (2016 szerk.). *Állatszimbólumtár. A-Z*. Budapest: Balassi Kiadó. http://real.mtak.hu/93694/1/allatszimbolumtar_mtmt.pdf Utolsó letöltés: 2023. 07. 25.